Ez a levél Imre Sándornak *A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története* című munkájára vonatkozik, mely Debrecenben 1891-ben jelent meg. Ennek névtelen ismertetése a Budapesti Szemlének 1891. évi LXVIII. kötetében a 156—159. lapokon alig más, mint a tartalom áttekintése s azért magától Imre Sándortól is származhatik. — A Budapesti Szemlének 1891. évi LXVIII. kötetében a 161—188. és 369—393. lapokon foglal helyet Imre Sándor fiának, Imre Józsefnek következő munkája: *Az ifjúság testi nevelése az iskolában.*

52.

Tisztelt barátom!

Vettem a tartalom átnézetét s a jövő számban közlöm.

Ha a *Szóképzés* csak tíz ív, akkor könnyen kiadható. Az hittem hogy legalább is harmincz ív. Csak küldje fel hozzám, a legtapintatosabban fogok eljárni a körülmények szerint.

Molnár Shakespeare-tanulmányaira emlékszem, olvastam valamikor de azok nem sokat érnek, talán egészen mellőzhetők. Greguss Shakespere kötete inkább megérdemlené a figyelmet. Egyébiránt ha kívánja, mindkettőt megküldöm.

Ujra egy kérésem volna. Simonyinak *A magyar nyelv* című munkáját, melyet az akadémia adott ki a könyvkiadó bizottság cyclusában, valakinek már ismertetni, bírálni kellene a *Szemlé*ben. Még megjelenésekor vállalkozott reá valaki, de a mult héten visszahozta; sok dolga van nem ér reá. Nem vállalná el a bírálatos ismertetést? Nem bánnám, ha másfél íves tanulmányt is írna róla, vagy félíves ismertetést az *Értesítő*be. Ha Hódmező-Vásárhelytt nincs meg a könyv megküldöm.

Kedves gyermekeit köszöntve maradtam

tisztelő barátja *Gyulai Pál*

Leányfalva 1891. szept. 7.

A tartalmi átnézet az 51. levélben említett *Magyar nyelvtörténet* ismertetése. — A szóban forgó Shakespeare-tanulmányokat Molnár György színész írta.

Közli: PAPP FERENC.

KEMÉNY ZSIGMOND DRÁMABÍRÁLÓI MŰKÖDÉSE.

Kemény Zsigmond akkor került közelebbi összeköttetésbe a Nemzeti Színházzal, amikor Festetics Leó intendáns az újonnan átszervezett eredeti drámabíráló bizottmány tagságát neki felajánlotta. A bizottmány alakuló ülését 1852. december 20-án tartotta, s az ülés jegyzőkönyve leszögezi a bírálatban követendő szempontokat, továbbá azokat az elveket, melyek az intendánst a bizottmány összeállításánál vezették, végül megállapítja a bírálásnál követett eljárás mikéntjét. «A bírálatokban fő elvül elfogadtatott az, mellyet Ő méltósága a tagokhoz intézett felhívó levelében kifejezett: miszerint a túlszigorúság elmellőzésével, az eredeti színirodalom jelen állásához mérve, az elfogadandó művekben a színpadi hatás mellett némi bensőség és művészi becs is megkivántatik, — hogy a közönség ízlése nemesbitessék, s mind

a színház, mind az eredeti színirodalom tekintélye emeltessék.» A bizottmány összetételére nézve felvilágosítást ad az id. jegyzőkönyv 3. pontja: «Festetics Leó urnak ezen drámabíráló bizottmány összeállításában követett azon elve, miszerint ebben mind a széptan, mind a színirodalom, mind a színészet képviselve legyen, s ekképen a bírálatok több oldaluakká váljanak; a jelen voltak által is helyeseltetvén, ezen drámabíráló bizottmány meghagyatott azon osztályozásban, melybe az intendáns úr által soroztatott: melly szerint a széptant képviselendik: Ürményi József, báró Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Csengeri Antal és Egressy Gábor t. c. urak; a színirodalmat: Jókai Mór, Nagy Ignácz, Szigligeti Eduard és Vahot Imre t. c. urak; a színészetet pedig: Lendvai Márton, László József, Szentpétery Zsigmond és Szigeti József t. c. urak.» Minden eredeti drámát mind a három osztályból egy-egy tagnak küldtek meg bírálat végett.

Kemény Zsigmondnak összesen négy drámáról maradt fenn kéziratos bírálata a drámabíráló bizottmány iratai közt: Szigligeti *Argyl és Tündér Ilona* c. népszínművéről, Jókai *Egy római család* c. drámájáról — ugyanennek átdolgozott *Manlius Sinister* c. alakjáról — Öttevényi *Falusi társaság* c. népszínművéről és egy ismeretlen szerzőjü darabról, mely az *Aba király és udvaroncai* címet viseli. Ezeken kívül nyomtatásban megjelent Keménynek egy Festetics intendánshoz benyujtott bírálata Obernyik *Khelonisz*áról a Divatcsarnok 1854. november 15.-i számában. Ennek viszont kézirata nincs meg a drámabíráló bizottság iratai között. De az iratok annyira töredékesen maradtak ránk, hogy nem tudjuk megállapítani, vajon csak ezeket a ránk maradt bírálatokat írta-e Kemény, vagy ezek csak dúsabb drámabíráló működésének töredékei-e? Valószínűbb azonban, hogy ha nem is teljes ránkmaradt bírálatainak sorozata, sokkal gazdagabb nem lehetett. Egyrészt, mert a magyar drámai termés nem volt annyira dús, s az a körülmény, hogy Festetics intendáns a szerzői jogdíjat 10%-ról 5%-ra szállította le, nem is hatott túlságosan serkentőleg íróinkra; másrészt, mert Kemény nem tartozott a gyorsan dolgozó írók közé. Annyi elmélyedéssel és alapossággal végzett minden feladatot, melyet magára vállalt, annyira nem tudott sem felületesen, sem szakmányban dolgozni, hogy ez nem is volt lehetséges. Érdekesen mutatja a különbséget Kemény bíráló modora és a szokott bírálati mód közt a másik két bíráló véleménye ugyanazokról a drámákról, melyeket alább ép szemléltetésül közlök.

Külön kiemelendő a kéziratos birálatok közül Jókai *Egy római család* c. drámájáról szóló bírálata. Ez a *Manlius Sinister* eredeti alakja, melyet ép Kemény bírálata alapján rekonstruálhatunk. Jókai figyelembe vette Kemény utasításait s így lett *Manlius Sinister*ré az *Egy római család*. A színrekerült *Manlius Sinister*ről azután Kemény a Divatcsarnok 1853. dec. 15-i számában közölt bírálatot. Érdekes a két bírálat összevetése. A nyomtatott bírálat egyáltalában nem ismétli a hivatalos bírálatot, hanem folytatja és kiegészíti. Míg a hivatalos bírálat az abszolút szép szempontjából nézi és teljes szigorral fedi fel hibáit, a nyilvánosság számára írt cikk inkább értékeit emeli ki s nem annyira bírálat, mint ismertetés — értéke elsősorban a Nemzeti Színház hivatásáról s az előadásról írt sorokban van.

1. Kemény Zsigmond bírálata Szigligeti Árgil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

Pest, deczember 15-kén 852.

Tisztelt gróf ur!

Áz ön által hozzám utasitott Árgyil és Tündér Ilonára nézve, bátor vagyok észrevételeimet röviden elmondani.

Először is zárjel közt két nem lényeges megjegyzést teszek:

(Tudni illik: ohajtanám, ha drámairóink békét hagynának már a' szegény avaroknak, kik bizony nem alkalmasok arra, hogy a' roppant menyiségü tendentiát és a' sok népszerü, meg patrioticus eszméket vállaikon hordozzák. Különösön pedig ama népregére nézve, melly Argyilus királyfi és Tündér Ilonáról századok olta circulál, nem hallgathatom el: miként egész meséje tisztán *keresztényi alapu*. Az eszményi szerelem, az ábránd és a' mély sentimentalismus, mellyet a' királyfi és a' szép tündérlány képviselnek, csak a' keresztény világban, vagy legfelebb a' neoplatonistáknál volt feltalálható. 'S népregénk nem lehet olly régi eredetü, mint sokan hinni akarják. Az ellenkező világnézet belőle már akkor is kirina, ha a' cselekvényt a' magyar költözés idejére tennők át. Ennél fogva, én részemről, Árgyilusra nézve szintugy nem kötöttem volna magamat meg, idő hely és viszonyok' tekintetéből, mint Shakspeare Prosperora nézve nem kötötte meg a' «Viharban».

Szigligeti ur czáfolatként mondhatja, hogy ő olvasta, miként Ilona a' gepidák királyának volt leánya. — Megengedem. De én azt is olvastam, hogy Ilona a' trojai Helena, és senki más. Azonban mind ennek kevés köze ahoz: valljon a' szóban forgó néprege, ha időhez köttetik, alapeszméjenél fogva befér-e másba, mind ama tündérvilágba, mellyet a' keresztény phantasia a' keresztes háboruk alatti időkben alkotott, a' szaraczénoktól kölcsönzött jó és rosz hajlamu nemtőkből?)

Ennyi, mit zárjel alatt hozék fel, mint mellékes dolgot.

A' lényegesebbekre térek.

Szigligeti szélesebb conceptiot adott dramájának, mint a' népregéjé volt. Benne Hadur és Ármány veszik át a' drámai személyzet sorsának elintézését.

A' becsületes avarokat Armány megrontani akarja; de Hadur tiltakozik e' gaztény ellen, és a' két istenség perlekedik Argyilus királyfin kezdve az egész szinpadi személyzetnek sorsa felett.

Megvallom: ez nekem nagy megnyugtatásomra szolgált; mert tudtam: milly incomparabiliter erősebb az öreg uristen, az ördögök' fejedelménél. Tehát nem is féltettem, az egész három-felvonás alatt, sem hőseinket sem hősnőinket.

Ellenben, ha csak a' jó tündérek és a rosz nemtők 's boszorkányok küzdettek volna a' személyzet felett; már akkor féltettem és sajnáltam — az az, drámai érdekkel kisértem volna — hőseinket és hősnőinket.

Szóval: az erkölcsi 's anyagi világon uralkodó két főerőnek megszemélyesitése és az emberi eselekvényekbe vegyitése — minden Fausztok daczára is — eposi ,s nem drámai elem.

Milton az Istent és Luczifert, Vörösmarty Hadurt és Armányt a' maga helyén használta; de Szigligeti helyen kivül. Igy a' darab tán több tapsot nyerhet a' látmányok barátaitól; azonban müvészileg vesztett. —

Továbbá, Szigligeti a' kedves naiv népregéből egy allegoriai művet készitett, hol minden jellényessé — symbolicussá — vált, és az egész szellemvilág, szabad, könnyü és phantasticus mozgását elveszté, azért: hogy szoros következetességgel képviselhessen valami indulatot, valami fogalmat valami erőt és tulajdont. Lehullott az izom, az ideg, a' csont, a' bőr, az emberi, az egyéni mind a' tündérekről, mind a' manokról, hogy emblemává, shemává, eszméve változzanak. Illy kezelése a' hitregéknek sokkal bölcselmibb, hogysem eléggé költői lehessen.

Aztán Szigligeti nem azon gyermeteg, hivékeny 's átengedő képzelődéssel irta Argyilját, melly a' jól sikerült tündérmesékre szükséges.

Ő, midőn a' mano- és tündércsoportokat a' szinpadi személyzet előtt megjelenteti, mindig azon reservával él: hogy ezt bizony csak Argyil látja, a' többi nő és férfi nem. A' többi csak ködöt, fabokrot, forgószelet, délibábot, és kavargó port vesz, a' manok és tündérek helyett, észre. Szóval: csupán Argyil monomaniája a' léleklátás; a' miért aztán a' szinpadi personale — le egészen a' kertész leginyig — sült bolondnak is tartja Argyilt.

'S az egész ugy jön ki: mintha Szigligeti ur jelenteni akarná a' közönségnek, hogy ő Lukács Moricz urral tart, ki egy értekezésben meg mutatta: miként subjectivus léleklátás van (ideggyengeség miatt); de objectivus nincs.

Szigligeti urnál egy boszorkány is jön elő; de ő e' miatt nagy scrupulussal is van', s hogy félre ne értessék, később ki is süti, miként a' hires boszorkány somnambulenál nem is egyéb, — tehát olly subjectum, minőt a' kétkedők gyakran láthatnak doctor Gárdosnál. —

Ezek nézeteim a' szinmü árnyoldalaira nézve.

De más felől kétségtelen: hogy Argyilban a' mese' összeszövése igen ügyes. A' jelenetek élénkek, mulattatók, változatosak. Bojt és Delike vidor, kedves alakok, kiknek realismusa bájoló ellentétben áll a' királyfi és a' tündérlány ábrándos szerelmével.

Aztán el kell ösmernem: hogy a' mi a' darabnak művészileg árt is, az Szigligetinél itt is többnyire olly természetü, mellyen szinházi közönségünk kapni fog.

A' publicum nem fog azzal törődni: helyesen vagy hibáson jelent-e meg a' szinpadra Hadur, Atila, Ármány, és az avarnép és a' székelynép? Sőt ellenben igen hihetőleg örvendeni fog a' patriotikus emlékeknek, a' kedvelt alakoknak, 's aztán a' diszes magyar dolmányoknak; és örvendeni fogna még akkor is, ha a' szinmüben sem gyönyörü költői képek, sem virágos eszmék és kedélyes ömledezések nem volnának: — pedig ezek is vannak.

Aztán a' ballet és a' decoratiok minden érdekességei igénybe vétettek a' közönség' érzékeinek lebüvölésére.

'S meg vagyok győződve, hogy a' szigoru kritika daczára, Argyil sokszor fog teli szinházat csinálni.

Ezen okból tehát, és a' szinmü valódi érdemeiért is, én adatását igen óhajtom, 's Argyil és Tündér Ilona elfogadtatása mellett véleményezek.

Tisztelettel maradván

Önnek alázatos szolgája

Kemény.

Kívül: érkezett 16 Decemb. 852. sz. 4a.

2. Jókai Mór bírálata Szigligeti Argil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

ELŐLEGES VÉLEMÉNY

Argil és Tündér Ilona
népszinmü felöl.

Czimzett mü általam elolvastatván, szinpadi előadásra alkalmasnak találtatik s mint illyen a biráló választmány előtti felolvasásra ajánlandó

Pesten 1852 Decem. 20. *Jókai Mór.*

Kívül:
Érkezett December 20kén. 1852. sz. 4/b.

3. László József bírálata Szigligeti Argil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

Argyl és Tündér Ilon. Tündér rege 3 felvonásban. Irta Szigligeti.

Egy pár igazán költői jelenetet kivéve, e' müben a' drámai cselekvény 's igazság mellékszerepet játszik. Szerző a' táncz, zene, és látványok ügyes tappintattali alkalmazására épité e' darab hatását.

Ez utóbbinak kivitele igen practicus gépmestert igényel — s ez szinházunknál hiányzik. De ha e' nehézség elháritható, 's a' látványok szerző eszméje szerint kellőleg eszközöltethetnek, nézetem szerint e' darab egyike leend legjövedelmezőbb szinmüveinknek. —

Véleményem szerint elő adásra elfogadható. —

Pesten 17-ik. Dec: 852. *László József*
dr: b: v: tag.

Kívül:
A dráma: biráló választmány jegyzőjének. Helyben.
érkezett 17-ik Decemb. 852. sz. 4/c.

4. Kemény Zsigmond bírálata Jókai Egy római család c. színművéről.

Méltóságos gróf ur!

A' darab, mellyet vizsgálat végett ön hozzám utasitott, a' IIIdik század' végén játszik, azon időben, midön a' paganismus és a' kereszténség — az az, az akkori ó és uj politikai társadalmi és vallásos eszmék — még nagy ütközetekben nem mérték össze erejöket, 's még nem küzdöttek egymással a' világuralom felett. A' kereszténség csak titkos társulatokból állott; a' paganismus pedig a' közerkölcs, a' közvélemény, a' világnézellet, a' statushatalom — szóval, minden volt.

Később — alig negyven évvel — a' clubbok opinioja a' tronra ült Constantin személyében, 's mig örök és magas eszméi által átalakitani akarta az erkölcsöket, a' socialis viszonyokat és az államot; annyira destruálta a' régi világot, mellyben minden fermentatio alá jött, hogy aztán a' barbaroknak igen könnyü vala azt semmivé tenni, sokkal könnyebb, mint a' hogy ez, a' közelpuhulás mellett is, a' kereszténység nélkül történhetett volna.

Az ó polgárisodás' romjaiból utóbb uj és dicsőségesebb támadt.

Ezen ismert tényeket azért hoztam fel, hogy emlithessem, miként a' legnagyszerübb drámai anyag, mellyet az összes világtörténelemből kiragadni lehet, a' kereszténység és paganismus küzdelme; de individualizálása olly óriás nehézségekkel jár, hogy szivemből örvendek, ha a' rendkivüli talentumok által sem kisértetik meg.

Különben is, én Goethével tartok és a' szinmüveknél a' kicsiny conceptiokat szeretem, csakhogy azok aztán legyenek jól indokolva és ügyesen szöve.

A' nagy alapeszmék a' hires költöket is abstractiokra csábitják; mig a' kicsinyek által a' középszerü elméknek sem lehetetlen — szinpad és világismeretek mellett — élvezhető müveket nyujtani.

Azonban, bár — mint mondám — az alapeszmékre nézve nem vagyok követelő, mégis legalább annyit vártam volna a' vizsgálatom alá bocsátott drámától, hogy miután a' keresztének üldöztetésén fordul meg, legalább az egyének jellemében engedje sejtenem a' keresztén és nem keresztén személyzet' erkölcsi fogalmainak némi különbségét. Ezt én némely rhetori nyilatkozatokban láttam ugyan; de a' cselekvényekben sehol.

Keressen kiki után, 's igazat fog nekem e' részben adni.

De végre is, ha az irónak tetszett, a' kereszténségből csak annyit használni, mennyi, mint külső tény, elég volt politikai befogatásokra és kivégeztetésekre; ha ő «egy római családnak» bajt csak azért akart okozni, mert valamellyik tagja a' clubbok ellen szóló törvényt áthágta: reám nem tartózik az irónak e' szük felfogását perelni.

Mert tulajdonkép nem a' fölött kell itélnem, mit valaki *nem tett;* de a' felett, *a mit tett.*

Elő sem hozom tehát többé a' kereszténi 's az ahoz kötött fogalmakot.

'S a' müben csak *a' tisztán emberit és drámait* keresem.

Első fölakadásom a' darab czime ellen van.

Ne vegye ezt ön oknélküli gáncsoskodásként.

«Egy romai család» regénynek és novellának jó czím; drámának igen félrevezető igen gyanus.

A' drámában *cselekvény-egység* kell; a' regényben és novellában nem szükséges.

A' dramaban — ha az ugy van tervezve, mint illik — kimerül egy uralkodó szenvedély, eszme vagy egyéniség, 's azonnal az egész személyzetet két tömbre — gruppra — oszthatjuk.

Egyik tömb az, melly ezen szenvedélyt, eszmét vagy egyéniséget környezi; a' másik az, melly ellene hat, 's ellenhatásával a' catastrophra okot ad.

Lényegénél fogva a' drama illyen lévén, önként következik, hogy midőn a' gyakorlott iró olly darabot is ir, mellyben az általom emlitett két tömb egészen egy családból telik ki, még sem jön soha azon kisértetbe, hogy müvét p: o: «egy család történetének» keresztelje; mert a' drámai egység már neki a' szinmü valódi nevét megadta azon pregnans szenvedélyben, eszmében vagy egyénben, mellyen a' cselekvény fekszik.

Ez tagadhatatlan.

De sajnálattal kell emlitenem, hogy a' birálat alatti szinmü' irója, a' conceptionál fogva már kényszeritve volt «egy romai családnál» más nevet nem adhatni müvének.

Ö a' nem-drámai mese által, a' czimtől kezdve a' cselekvényekig, semmiben sem lehetett a' szinvilágban.

'S müvének nincs valodi *alapeszméje*, és a' drámai egység helyett, inkább csak összefüggő 's egymás utjába lépő történeteket látunk, miként a' regényekben szokás.

'S ezért van, hogy ha müve az «egy romai család» czimével, mint valami vékony abrancsal, össze nem tartatnék, akkor annak semmi keresztviz által nevet nem adhatnánk.

Vagy ha éppen kényszeritve volnánk a' megkeresztelésre; akkor a' benne előforduló különböző momentumok és személyek szerint legalább 30 tökéletesen egyenlő jogu nevet választhatnánk, 's mindig meggyőződve volnánk, hogy az a' jobbik, mellyet nem választottunk.

Szóval: a' darab nem is dráma; de egy dialogizált regény vagy novella.

Miután a' mese minőségéről elmondám nézetemet, szólok a' jellemekről és a' motivumokról. —

A' birálat alatti dráma személyzete áll:

1. Egy romai család tagjaiból;

2. Aztán, még némelly más egyénből.

Ösmerkedjünk meg először a' család' tagjaival.

A' családfőt hivják Mesembriusnak, ki gazdag és senátor.

Hogy egyébb meghatározható tulajdonnal bir-e? az kétséges.

'S mit tesz ez a' Mesembrius?, minő jellemünek mutatja magát?

Első föllépésekor nagyobbik leányát, Glyceriát, ollyannak festi, kinek lehelletéből támad a' döghalál, s' kitől maga a könyörület is utálattal fordulna el. 'S miután minden szitkot reáhalmozott volna, Manliust, második leánya leendő férjét, rábeszélni akarja: hogy ez gyilkolja meg Glyiceriát.

'S miért?

Mert Glyceria — mint állittatik — egy rossz emberhez ment apja' akaratja ellen férjhez; mert később Carinus imperator' kéjhölgye lett; mert szemtelenül öltözkedik; 's mert magaviseletével közbotrányt okoz.

Vegyük fel, hogy e' vádak igazok.

Akkor belőlek következik: hogy az apa méltán megátkozhatja vagy gyülölheti leányát.

'S én szivesen meghallgatnám Mesembrius ajkairól a' Lear király' átkait is. Továbbá, ha a' a szerző őt Virginius' vagy Brutus' jellemével birónak festené, isten neki! — én még azt is eltürném, hogy ölje meg szörnyeteg leányát.

De, hogy mást csábitson gyilkolásra, 's hogy éppen vejét: ez korán sem egy vas-erős, de egy nyomorult jellem bélyege.

Ha Mesembriusnak joga van *sella curulisában* csendesen ülni, 's onnan kisebbik leányának mátkáját olly tényre csábitani, melly azon kivül, hogy rémitő erkölcsi bün, még a' római törvények szerint okvetlenül halállal fogna büntettetni: ha, mondom, Mesembriusnak joga van illy fertelmes eljárásra, nem látom át, hogy nekem miért legyen kötelességem e' gyáva dühönczet, az iró kedvéért becsületes embernek, sőt nagy romainak tartani.

Aztán, bár volna legalább a vád Glyceria ellen igaz.

De a' szegény leány, hogy apját a' haláltól megmenthesse, éppen azért megy nőül egy haszontalan delatorhoz; továbbá, ártatlanságát Carinus császár ellenében bajnokul megőrizi. Mi, végtére, kaczér toilette-jét és közbotrányt előidéző magaviseletét illeti; erre nézve, a' vádlott asszonyságnak következő fassióját találjuk a' II-dik felvonás' első jelenetében:

«A' hány ember itt létezik, az Mesembriusnak mind ellensége. Gyülöl Carinus, mert nem hizeleg neki, gyülölik az udvaronczak, mert félnek tőle, gyülöli a' nép, mert gazdag, gyülöli minden bünös, mert itt az erény összeesküvésnek tartatik a' vétek ellen. Egész Romát kelle meghóditanom, hogy az ő ősz hajszálait megőrizzem. Voltam Carinus orgiaiban, hagytam tapsolni magamnak az amphiteatrumban a' népsepredéktől. 'S hányszor téptem ösze Mesembrius' halálitéletét, kihizelegve, kierőszakolva azt kémek, demagogok, senatorok, lictorok, és maga Carinus kezéből!»

Ime,! tehát Glyceria valóságos idealja a' gyermeki szeretetnek.

És az a' vén bolond Mesembrius mégis saját háznépének tagjaiból akar ellene gyilkosokat verbualni!

De mondhatja az iró: Mesembrius nem tudta mindezeket.

Mire én azt válaszolom: hogy, ha Mesembrius' szivében a becsületességnek csak egy szikrája pislogott volna, már rég utána járt vala leánya ártatlanságának.

Avagy nem maga mondja-e, hogy «leánya' képe olly ártatlan, mint egy alvó kisdedé», s nem maga beszéli-e: hogy Glyceria, mig az apai házban élt, olly kedves, olly nemes szivü leány volt, mint az ő most is szeretett Sophroniája?

És igy állván a' tények: nem következik-e, hogy Mesembriusnak, mihelyt leánya ellen vád támad, a' legszenvedélyesebb kitartással kell fürkészni az erkölcsi mocskok' okai és valódisága iránt? Nem következik-e, hogy a' megvetés előtt a' megmentéssel, az elitélés előtt a' megvizsgálással kell neki foglalkozni? Sőt a' sülyedés' fokozatai közt is, sőt az atyai átok után is, sok minden teendője van egy atyának, mig leánya' rosz hirének folytonos trombitásává válnék. A' némaság megilletné öt a' rágalmazási vágy helyett.

És az a' Mesembrius, ki Romában járkálván, gyüjtögeti a' pletykákot Glyceria ellen (mint az I. felvonás V-dik jelenetéből veszem észre), valljon mért nem hallotta azt is meg, hogy Carinus Glyceriát — mert ártatlanságát védé — a' császári lakban elfogatni akarta, 's a lány az örök' kezei közül nagy spectaculumok közt menekült? Mondom: miért nem hallotta ezt is meg Mesembrius? Hiszen! ez többé titok nem lehetett; kivált miután a' maga császár többeknek és hoszason elbeszélé.

Valóban az öreg családfő előttem igen nyomorult subjectumnak látszik, kinek — nézetem szerint — a' fő bünei közé az is tartozik, hogy a' drámairót iszonyuan megcsalta. Elhitette t: i: vele, hogy nemes, erélyes, tiszteletre méltó romai,... egy mintakép a' régi századokból az elkorcsult és gyáva világba áttétetve.

Botrányos hazugság, mint eddig is kitettszett.

Azonban ámitásainak leleplezésére még egy példát kell emlitenem.

Mesembriust a' szerző és az egész szinpadi személyzet büszke, önérző patriciusnak tartja; pedig Mesembrius — hogy bőrét és vagyonát védje —

köszvényes lábu, hályogos szemü és erötlen testü embernek tetteti magát, kiről, «ugy mondják, hogy inkább halott már, mint élö.»

Azonban vele egy furcsa *quiproquo* történik a IIIdik felvonás Isö jelenetében.

Beszélik neki az utczán, hogy Carinus leköszönt Diocletián részére. — Ekkor a' vén patricius a' tettetést feledvén, tüstént szonokolni kezd Diocletian mellett. «Magam is lóra ülök» hetvenkedik. A' szemtanuk csodálkozva mondják egymásnak. «Nézd, nézd az öreget, mint forgatja mankóját, 's hogy tombol elöre hátra, mintha elfeledték volna lábai a' köszvényt.»

E' közben kifejlik, hogy Carinus továbbra is imperator marad, mire asztán a' büszke Mesembrius «sziszegve rogyik mankójára»... «Jaj lábaim, sohajtja, oh! a' köszvény! Mit is beszéltem én bolondos öreg? Én lóra ülni? bárcsak a' zselyeszékben tudjak megülni. Nevessetek ki jó barátaim, nevessétek ki a' hobortos öreg embert.»

Ki képzelhetne illy lényt büszke patriciusnak?

A' mult évek hazánkra nézve sem voltak veszély nélküliek: de találtunk-e férfit, ki e' fogásokkal védje magát, 's hihettük volna-e az életben, hogy illy fogás a' magas önérzettel társulva lehet?

'S a müvészet a' jellem' megbecslésében egyébre tanitsan-e?

Sajnálom Glyceriát.

Mert ö a' IIdik felvonás elsö jelenetében igy szól: — oh!, ne tudja atyám soha meg tetteim' okát, mert ha megtudná hogy milly áron él, megölné magát.

Szegény leány! milly felesleges aggodalmai voltak.

Nem, Mesembrius a' megsértett büszkeség miatt soha öngyilkolásra nem gondolt volna.

Ez iránt megnyugtathatom Glyceriát.

De hagyjuk a' családföt 's tekintsünk két leányára.

Sophronia szelid alak, ki apja' elnézésével keresztén gyülekezetekbe jár, és a' IIdik jelenetben hitsorsosai közül ö mutatkozik legkészebbnek a' vértanuságra. 'S hogy az életet nem is tartja olly kincsnek, mellyet a' becsület' árán is megvásárolni lehet, ezt a' IIdik felvonás' 4-dik jelenetében megbizonyitja.

Egyáltalában Sophronia' jelleme nem volt reszul elöállitva, ha egy momentum által semmivé nem tétetik.

De mit mondhat a' jozan biráló a' IIdik felvonás Isö jelenetére, midön ezen vértanuságra vágyó lány beléegyezik, hogy helette Glyceria haljon meg.

'S miért?

Talán azért, mert Sophronia a nénjét olly szörnyetegnek hiszi, mint apja?

Korán sem. Ö meggyözödett testvére' ártatlanságáról.

De mégis ennek halála által szándékszik saját életét megmenteni; mert Glyceria ugy is az apa' átka alatt van, mert Glyceria ugy is az apának örömet nem okozhat, csak but.

Ez a' magát megmenteni törekvö egoismus számára sem járná még ürügynek is meg. S hogy Sophroniát nyomorult teremtésnek ne tartsuk, azon kellemetlen helyzetböl minket csak a' lictorok mentenek meg, kik véletlenül

a' börtönben megjelenvén, őt, mielőtt testvére öltözetében megszökhetett volna, az imperator elébe hurczolják. —

Mesembrius második leányának, Glyceriának, jelleme elég következetesen van tartva; de itt egyéb panaszaink vannak az iróra.

Ő Glyceriából mellékesen büvésznőt is csinált, hogy olly helyzetekből, mellyekből könnyen ki nem szabaditnatná, egy kis meggyujtott spiritus vagy más hokus-pokus által mentse ki. Ez a' komoly drámából kitiltott *deus ex machinák*' legsilányobb neme.

Aztán hihetetlenségek is fordulnak elő, igy p: o: senki sem értheti meg, hogy a' szörnyeteg Carinus, ki Glyceriát elfogatni parancsolta: miért hagy szándékával fel, midőn ezen asszonyság egy égő kehely által a »palota-örök kezéből menekül? — Hiszen Glyceria nyilvánosan és nagy pompával él Romában. Ő mindig megtalálható. 'S miért nem csipik el? Tán az egész imperium, minden polgári és katonai személyzetével együtt félt egy lángoló serlegtől? Nevetséges.

De ellenben az már nem nevetséges, hanem igen szomoru, hogy a' szerző, ki Glyceriát apja és az egész világ előtt félre ismérteti, e' szerencsétlen némber irányában elfeledkezik a' müvészet' *osztó igazságáról*, elfeledkezik azon nagy kötelességről, mellyet senki a' szépiradalom (így!) semmi nemében szem elöl nem téveszthet, annélkül, hogy magát a' czélt, mellyért tollat ragad, lábbal ne tapossa.

Ah! Glyceria, ki gyaláztatik, átkoztatik, utáltatik, udvari kéjhölgynek, testvér-gyilkosnak 's tudná isten még minek tartatik, azon kegyet sem nyerheti meg az érczszivü irótól, hogy ártatlansága felöl a' dráma' befejezésekor is valaki azok közül, kik iránta igazságtalanok voltak, meggyőződhessék!

Sue Jenő, midőn hasonlón bánt egy szegény leánnyal, ugy menti magát, hogy éppen illy igazságtalanság szemlélése által akará olvasóit a' halhatatlanság hitében megerősiteni.

Élczének ez tán eléggé tompa ugyan; de müvészetröli nézetnek tán igen élesen nevetséges. —

Hátra van még a' romai család' utolsó tagja *Manlius*.

Ez az iró' szándéka szerint jeles erkölcsü egyén akart lenni; de nekem ugy tetszik, hogy még Mesembriusnál is demoralizáltabb.

Ő ipja' insinuatioira Glyceria roszaságát elhiszi, 's hite megszilárdul még azon körülménynél fogva is, mert Glyceriát — ki Sophronia megszabadítására sietett — a keresztén foglyak körül látja.

Ez a' drámában maga helyén van.

De a' IIIdik felvonás IIdik jelenetében megtudja Glyceriától, hogy ő ártatlanságát Carinus ellen megvédte. Később ezt maga a' császár is bevalja. Tehát Manlius láthatja, hogy az öreg Mesembrius befeketitésének fő alapja már nem létezik.

Aztán Glyceria azon kérés mellett, hogy Mesembriussal is közölje, olly tanácsot ad neki, mellynek következésétől függ e' két férfi élete.

Manlius követi is e' tanácsot, 's később tapasztalásból látja, hogy Glyceriának igaza volt.

Tehát ő a' lánynak megmentett életével tartozik.

Kérdés: mit tesz Manliusz ezen előzmények után?

Megmarad régi véleményében Glyceria iránt;

és

megmentett életét hálából arra használja, hogy a' fajtalan Carinusnak légyottat szerezzen Glycerianál, olly aljas modon, melly egy rögzött gonosztévőtől is, ki a' bitófa elől bujkál, váratlan volna.

Ezen csinját Manlius, egy classicus gondatlansággal tetézi Mesembrius iránt is. Őt t: i: nem értesiti Glyceria' tanácsáról, 's igy az öreg ipa, a' IVdik felvonás kezdetén csalhatatlanul a' császári palotában hagyta volna fogát, ha *fingált* köszvénye, hajogos szeme, mozogni nem tudó lába, és *nem fingált* 70 éve daczára, közálmélkodásunkra keresztül nem tör az udvaronczakon és a' császári palota kapuja előtt egy nagy *ribilliot* nem rögtönöz....

Gróf ur! illyen egyénekből áll az «Egy romai család.»

Lássuk

2-szor a' a többi insignificansabb egyéneket.

Kettő közülök, Flavius és Pompejanus megjelen Mesembriusnál leánykérésre, 's kosarat visz haza; utóbb pedig az utczán valami hirt beszél el. Sem az első sem a' második alkalomkor, Flavius és Pompejanus legkevesebb mértékben sem hat a' dráma fejlesztésére. E' két urfi csak parenthesisben létezik, 's illy zárjel közt élő egyéneknek a' drámában nincs helyök. Ott jobbra balra mindennek cselekedni kell.

Van, végre a' *nem cselekvő* urfiakon kivül egy *grupp* szemét ember, névszerint: *Carinus* császár, *Aevius* poeta, *Marcius* borbély, *Sextus* szobrász, stb.

Ezek — Sextuson kivül, ki az egész darab alatt egy szót sem szól, 's igy *extra ictum* van — mondom ezek, tulajdonkép nem is emberek, hanem valami majmok, még pedig nem is Orangutangok, de valami apróbb mérges, és pökedelmes majmok, mellyekre tekinteni is undor.

Szinpadra hozások visszaélés; miután a' szinpadon drámai érdekkel még a' *feltétlenül rosz* sem birhat, annál kevésbé a' *feltétlenül alyas*. —

Már ideje a' katasztrofról szólanom.

Manliusnak eszébe jut, hogy a' szinművet egy *frappant* módon bevégezheti; tehát Carinus keritőjévé lesz Glyceriánál, 's ezért cserében megnyeri, hogy ő uralkodjék Carinus neve alatt.

Rendeletei által — úgy látszik egypár hónap mulva — Carinus ellen felázitja a' sergeket. Carinus, bár a' kuplerségnek nem volt eredménye, minden vonakodás nélkül tartja magát a' szerződéshez: mi igen természetes miután Carinus majom; mert ha ember volna, bizony nem tenné.

Igy akadályok nélkül öletik meg Carinus, 's gördül le a' függöny.

Szigoruan mondattam el a' dráma hibáiról véleményemet, mert e' drámát fényes talentum irta, ki gyengeségeivel és ragyogó tulajdonaival együtt nem mindennapi jelenség; ki literaturánknak most is egyik népszerü főnöke; ki ha geniusát tisztitani, nemesiteni fogja, ha komolyabban szentelendi idejét a' szépművészet körüli studiumokra, és ha világ és emberismeretét gyarapitani igyekszik, nem fog ama nevek közé tartozni, mellyeket a' tömeg megtapsol, a' késő kor elfeled.

E' dráma' szerzőjére nagy hivatás vár; de nagy purificatio utján és nagy kiábrándulások árán.

Történjék mielőbb meg!

Egyébiránt bírálatom alatti müvének vannak dicsérendő tulajdonai is. Élénk dialog, emelkedett költői nyelv — melly gyengéd és erős, férfias és mégis leigéző, — találos élczek, ittott humor, sőt néhol müvészi rajzolása a' bünöknek s a' corruptionak.

Aztán az iró a' situatiok' teremtésében gazdag, bár felhasználásában szegény.

Végre, drámájában ha nincsenek is jellemek, vannak *szerepek*, mellyek a' szinészeknek alkalmat adnak ügyességök' kifejtésére.

Igy, Sophronia haládatos szerep.

Glyceria szonoklati jártosság 's kivált erős organum által megtapsolt szereppé válhatnék.

A' vén Mesembrius szintén igénybe veszi a' szinész ügyességét.

Es a' poetán, ha értelmes kezekre jutna, kaczagni foghat a publicum.

Továbbá a' szerzőnek azon hibája is, hogy a' mély és egyszerü érzéseket patheticus declamatiová változtatja, a' félig-mivelt szinházi közönségek előtt megrovás helyett, tapsokkal fog fogadtatni.

Mindent összevéve tehát, én kriticusi lelkiösmeretemnél fogva, nem szavazhatok ugyan a darab adatására; de ha minoritásban maradnék, azon fognék bizonyos örömet érezni.

Különben is vágynám e' darab által is vizsgálni, hogy valljon a' müvészet kellékeivel mekkora oppositioban áll a' szinpadi hatás?

Egyébiránt pedig tisztelettel maradtam

A' gróf urnak alázatos szolgája

Pesten decz. 24-kén 852. *Kemény.*

Kivül: érkezett December 26ⁿ 1852. Szám 3 a

5. Szigligeti Ede bírálata Jókai Egy római család c. színművéről.

VÉLEMÉNY

«*Egy római család*»

eredeti dramát

figyelemre méltónak és felolvasandónak vélem; jellemei ugyan kissé excentricusak, de jelenetei hatásosak s nyelve dramai.

Pesten, dec. 15. 1852. *Szigligeti.*

Kívül: érkezett december 14kén 1852. sz. 3. b/

6. Kemény Zsigmond bírálata A falusi fársáng és Aba király és udvaroncai c. színművekről.

Méltóságos gróf ur!

Tisztelettel küldöm vissza

1ször *A' falusi fársáng* és

2szor *Aba király és udvaronczai* czimü szinműveket.

Véleményem felölek igen rövid leend.

Jelesen mi

A' *falusi fársángot* illeti: ez a' legunalmasabb fársáng volt mind azok közt mellyeket valaha balszerencsém élvezni engedett, 's meg vagyok győződve, hogy a' tisztelt drámabiráló választmány — ha a' darab két collégám által elfogadtatnék — a' felolvasás alatt olly csendesen el fogna szenderülni, mint én szoktam az asztalmozgatási próbákon.

Ötevényi ur a' nép nyelvét jól érti, 's türhetőleg bele tudja magát tenni a' nép gondolkodás-modjába is. De összehasonlithatatlanul gyarló minden más tekintetben. Fogalma sincs a drámáról. Képzelődése egy tuzognál lomhább. Az eszméket hirből sem ismeri. Helyzeteket találni föl, cselekvő jellemeket alkotni: — mindez nem az ő dolga. Mesét pedig annyira nem tud szöni, hogy nagyon csalódnám, ha valaha egy jó novellácskát is irhatna.

A' *falusi fársáng* adatására tehát nem szavazhatok.

De sokkal nagyobb figyelmet igényel *Aba király és udvaronczai*. Ezen történeti drama szerzője a' magyar történészetben jártossággal bir. Ő tudja az adatokat és semmi bakkot nem lő a tények körül. Azonban én mégis a darab elolvasása után felkiáltottam: bárcsak a' tisztelt szerző inkább a' historiai adatokat ignorálta volna mint a historia szellemét!

A' *modern* politikai és társadalmi eszméket életemben még sehol sem láttam ennyire fölvegyitve, ennyire összekotyfolva középkori tényekkel, erkölcsekkel, nézetekkel és motivumokkal. A' tudatlanság és a' mai journalokból kölcsönzett országlati elvek, a' brutalitás és a' finom polgárisodásnak piperés phásisai, gyermeki könnyenhivőség és bölcselmi scepsis, a' legczudarabb fajai a' babonának és a' nyilteszüség olly csodálatosan vannak egybezsufolva, még pedig ugyanazon jellemekben, hogy a' darab minden személyénél eszembe jutott egy régi kép, mellyen tanuló koromban sokat nevettem: mert e' kép bizonyos álláspontról Sokratesnek — a' hires bölcsnek — fejét mutatta, mig más álláspontról egy szamárfőt hozott szemünk elébe.

Aba király és udvaronczaiban minden egyén illy kettős arczal bir.

Aba p. o. olly democrata, mint a' minők voltak az egyenlőségi clubbok' tagjai anno 1848. Az aristocratiat csak úgy szidja és döngeti mint korunk' fiatal eszmehősei. A' népfelségről, a' nemzetakaratról, a' többség mindenhatóságáról, a' közvélemény' óriás erejéről, a' politikai jogegyenlőségről, 's még tán a' suffragium universaléről is csak ugy beszél, mintha Diderotból declamálna, és kisujjában volna az egész XVIIIdik század philosophiája. Azonban ezen páratlan illuminantismus daczára, ugyanazon Aba király majdnem őrültté lesz azért, mert hiszi: hogy pánczéljára egy meggyilkolt magyar mágnásnak kobor szelleme röpit nyilveszőket. Nála e' remegés nem a' büntudalamból és lelkifurdalásból történik, éppen nem, hanem főként babonából.

Gertrud, egy kecses kisasszony ki az első felvonásban parizsi hölgynek is beillenék, a' nők alárendelt helyzetéről olly érdekesen fecseg, mintha éppen akkor olvasta volna el Sand György asszony Indiánáját vagy Leliáját; de már később, midőn t: i: a' szerzőnek, ki a' historiai tényeket ismeri, szüksége van az ősi pogányvallás' reactioját darabjába szöni, — később, mondom, Gertrud kiasszony minden hobortosságra vetemedik 's egy szem-

fényvesztő leány' eszközéül veti magát oda, még pedig azért, mert hiszi, hogy e' szemfényvesztő az ő apját föl fogja támasztani halottaiból.

Szóval: valami nevetségesb alig lehet, mint modern eszmékkel, modern érzésvilággal és modern phrasiologiával ellátott egyéneket egy régi, egy egészen miveletlen kor' hün előadott historiai tényei közé tenni, 's ezen zurzavaros vegyületből dramát készíteni.

Abától kezdve a többi főurakig és asszonyságokig, a' szinmű személyei eszembe juttatják Sandwich sziget uralkodóját, ki midőn europai utazók látogatták meg, tisztességből fekete frakkot vett ugyan föl, de inget, nadrágot 's még gatyát is hordani feleslegesnek tartá, 's nője is a' divatos kalapon és keztyün kivül egészen primitiv állapotban jelent meg.

Különben a' darab dictioja szép, 's bár nehol sallangos, tartalmassá és tömötté is tud lenni.

A' szerzőnek vannak gondolatai, 's van képzelődése — bizonyos fokig. De kedéllyel, lélektani éllel, indulatokkal, mellyek természetességök által megragadók, valodiságuk által mélyek, nem igen találkozunk.

Majd mindent declamatio potol ki.

A' mese nem drámai, sőt semmi nemében a' költészetnek — ugy mint keresztül van vive — nem lehet érdekes.

Egyébiránt szorosabb kritikába ereszkedni azért tartom e' münél feleslegesnek, mert, ha tapintatom nem csal, előadatása ellen, a' mostani viszonyok közt, ugyis *akadály fogna vettetni.*

Egypár száz jámbust föl kellene a' censuráért áldozni, 's éppen ollyanokat, mellyek a' bennök rejlő czélzatok által tartanák valamennyire ébren a' közönség részvétét.

Mindent egybevéve tehát a' darabot adhatlannak tartom.

Egyébiránt tisztelettel maradok

A' méltóságos gróf urnak

alázatos szolgája
Kemény.

Kívül:

Méltóságos
Gróf *Festetics Leo* urnak, mint a' m. nemzeti szinház intendansának tisztelettel.

érkezett Junius 6kán 1853. $\frac{\text{szám 13. 1853/4}}{\text{m. b. v.}}$ és $\frac{\text{szám 19. 1853/4}}{\text{i. m. b. v.}}$ A' m. szinháznál.

7. Szigligeti Ede bírálata az Aba király és udvaroncai c. színműről.

VÉLEMÉNY

«*Aba király és udvaronczai*»

történeti dramát, silánysága miatt *nem* fogadom el. Ha olly tehetség jeleit látnám szerzőben, s olly alkatrészeket e drámában, mellyek után itélve várnom lehetne, hogy a szerzőből dramairó s e galimathiaszból drama lehet, részletesben taglalnám e darabot; de igy elég akárkit egyetlen, bármellyik szakasz elolvasására utalnom, hogy meggyőződjék állitásom igazságáról.

Pesten, junius 10. 1853. *Szigligeti.*

Kívül: érkezett Junius 9kén 1853. $\frac{\text{szám 19}}{\text{m. b. v.}}$

8. Szentpéteri Zsigmond bírálata az Aba király és udvaroncai c. színműről.

Aba király, és Udvaronczai minden birálaton alol levő mü — el nem fogadom. *Szentpeteri Zsigmond*

Kívül: érkezett Julius 27kén 853. $\frac{\text{szám } 19}{\text{m. b. v.}}$ 1852re sz. 19/c.

9. László József bírálata a Falusi farsang c. népszínműről.

Falusi farsang. Népszinmü 3 felv. dalokkal.

Irta Ötevényi.

van e' népszinmüben 3 felvonás és 10 változás

van egy uri kisasszony, ki midön uri rokonához akar férjhez menni ártatlan őszinteséggel valja meg magának, hogy annak huszárja «szemre való ember».—

van egy uri és pór anya kik a' leg aljasabb keritők. —

van egy részeges férj, ki nejét a' nézők szeme láttára jól meg rángatja vagy is rángatná ha előadatnék. —

van egy uraság huszárja, ki előbbi szeretőjét már mint más nejét is ugyan csak látogatja éjjelenkint, még meg is ölelgeti 's végre ló háton elis ragadja.

van egy példásan hiu pórleány, ki szegény szeretőjét cserbe hagyva egy vénebbés gazdagabhoz megy nöül, de azért előbbi kedvessével viszonyát folytatja. sat.

's végül kiszolgáltatik a' drámai igazság mert a' népszinmü hőse meglövetik — 's hösnéje egy késsel le szurja magát.

Mit szóljak a' nyelvről!! —

Illy szerkezettel — illyen jellemekkel és illy öltözetben bajosan vivandja ki a' drámai irodalom az egri nevet.

Előadásra *elnem fogadhatónak* véleményezem.

Pesten 12-ik Majus 1853. *László József*
dr. b. v. tag.

Kívül:

Méltóságos gróf Tólnai Festetics Leo ö nagyságának mint a' dráma biráló választmány elnökének egész tisztelettel Helyben.

érkezett Junius 12kén 1853. $\frac{\text{szám } 13}{\text{m. b. v.}}$ c

10. Vahot Imre bírálata a Falusi farsang c. népszínműről.

Falusi farsang.

Népszinmü Öttevényitől.

Ezen mü két, egymással össze nem függő cselekvényre oszlik, urias része semmi befolyással nincs a népiesre. Ez utóbbi részben eléggé hiven s erőteljesen van visszatükrözve a magyar népélet. — Ez utóbbi szempontból itélve véleményem szerint megjárná vasárnapi darabnak.

Pest, junius 11, 1853. *Vahot Imre.*

Kívül:

Méltóságos gróf Festetics Leo urnak, mint a Nemzeti Szinház Ügyvezetőjének tisztelettel Helyben.

érkezett Junius 12kén 853. $\frac{\text{szám } 13}{\text{m. b. v.}}$ b/.

11. Kemény Zsigmond bírálata Jókai Manlius Sinister c. színművéről.

Pest okt 18kán 853.

Méltóságos grof ur!

Manlius Sinister, mellyet a' gróf ur bírálat végett küldött hozzám, ugy hiszem: a' hoszasabb ideig fönmaradó darabok közé tartózik. Adatását örömmel fogadom el. Két sort jegyeztem meg benne, melly tán megváltoztatandó lenne; de erről a' szerzővel fogok értekezni, 's ha a' darabba benne fog is maradni, azért az egésznek hatása éppen nem csökken; mert csak finom lélektani árnyolatra vonatkozik, melly mind a' közönség mind a' birálók figyelmét hihetőleg kikerülni fogja.

Tisztelettel maradtam

A' grof urnak alázatos szolgája
Kemény

Kívül:
Méltóságos
Gróf *Festetits Leo* urnak,
a' m. n. szinház intendantjának.
Helyben.

érkezett October 18kán 1853. $\frac{36 \text{ szám}}{\text{m. b. v.}}$ a.

12. Szigligeti Ede bírálata Jókai Manlius Sinister c. színművéről.

«*Manlius Sinister*»
eredeti dramát előadásra *igenigen ajánlom.*

Pesten, oct. 19. 1853. *Szigligeti*

Kívül: érkezett Octob 20kán 1853. $\frac{36 \text{ szám}}{\text{m. b. v.}}$ b.

Közli: PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

KEMÉNY ZSIGMOND KÉT LEVELE.

Kemény Zsigmond régebb idő óta vágyott Olaszországba. 1847 tavaszán azonban megbetegedett, a láz és később a fárasztó munka erősen kimerítette s így csak szeptember 21-én indult el Csengery Antal társaságában Olaszország felé. Bécsen és Mürzzuschlagon át érkeztek Triesztbe, s onnét mentek tovább hajón Velencébe.[1] Szeptember 26-án írt Szász Károlynak (a későbbi püspöknek), ki akkor a nagyenyedi ref. főiskola hallgatója volt. Szász Károly Keményről — a Kisfaludy Társaságban 1877-ben tartott emlékbeszédében[2] — többek közt ezt mondotta: «Ő volt az első, aki nyilvánosságra szánt irodalmi kísérleteimet — még atyámtól is titokban tartva s csak vele közölve — figyelmére méltatta s félénkségemet bátorította, oly biztatással, mely jó szívének nagyobb becsületére vált ugyan, mint jós tehetségének, de engem boldoggá tett akkor s hálássá örökre.»

[1] Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond.* I. k. 383—384. l.
[2] A *Kisf. Társ. Évlapjai.* Új folyam. XII. 207. l.